

ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК ОСНОВА СКЛАДАННЯ ТА ПОДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Анотація. Розглянуто цикл обробки облікової інформації. Значну увагу приділено принципам бухгалтерського обліку як основі складання фінансової звітності.

Ключові слова: первинні документи, принципи бухгалтерського обліку, умовності бухгалтерського обліку, фінансова звітність

Tseben R., Nikolishyn U.

ACCOUNTING PRINCIPLES AS A BASIS FOR PREPARATION AND PRESENTATION OF FINANCIAL STATEMENTS

Summary. The cycle of processing accounting information is discussed. Considerable attention is given to the principles of accounting as a basis of financial reporting.

Keywords: primary documents, accounting principles, conventions of accounting, financial reporting

1. Вступ

Для ефективного функціонування будь-якої ланки ринкової економіки необхідно щоб учасники, які приймають рішення, мали об'єктивну інформацію про активи, зобов'язання, власний капітал, фінансовий стан, результати діяльності, а також про процеси їх формування як на власному підприємстві, так і в партнерів на підставі попередніх даних. Таку інформацію надає система бухгалтерського обліку, яка здійснює процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам через фінансову звітність.

Як зазначає Є. Мних, задоволення інформаційних потреб – головне призначення бухгалтерського обліку. Ефективність бухгалтерського обліку діяльності підприємств значно підвищується, якщо його інформація обґрунтована, повна, своєчасна, динамічна і є складовою єдиної інформаційної системи [1, с. 41].

Фінансова звітність складається по закінченні кожного звітного періоду, тому протягом кожного звітного періоду облікова система повинна збирати та обробляти економічну інформацію про всі господарські операції, які мають місце на підприємстві. Фінансова звітність складається на підставі певних принципів. Тому за умов застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності важливе значення має відповідна їх інтерпретація, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Проблеми фінансової звітності на підприємствах викликають достатній інтерес вітчизняних науковців та практиків. Значний внесок у розвиток концептуальних теоретичних та методологічних засад і підходів до фінансової звітності внесли українські вчені М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, С. Ф. Голов, В. П. Завгородній, В. С. Лень, Є. В. Мних, В. В. Сопко та ін. Але незважаючи на це, в умовах переходу на Міжнародні стандарти фінансової звітності питання інтерпретації принципів

бухгалтерського обліку в контексті складання та подання фінансової звітності є недостатньо висвітленим.

Метою статті є дослідження особливостей застосування принципів та концепцій бухгалтерського обліку в умовах Міжнародних стандартів фінансової звітності.

2. Цикл обробки облікової інформації

Збір та обробку облікової інформації називають циклом обробки облікової інформації, оскільки цей процес повторюється з новими даними кожного облікового періоду. В циклі обробки облікової інформації виділяють декілька фаз, починаючи з факту здійснення господарської операції, обробки інформації в обліковій системі протягом облікового періоду, до кінцевої фази – складання фінансових звітів [2, с. 102].

В. Сопко; О. Сопко виділяють три фази обробки облікової інформації:

- 1-й етап спостереження – виявлення господарських фактів;
- 2-й етап спостереження – дослідження стану, зміни стану кожного господарського факту;
- 3-етап спостереження – узагальнення господарських фактів за принципом двоїстості [3, с. 65].

На кожному етапі формуються свої докази – документи. Розглянемо фази обробки облікової інформації на підприємстві.

Початковим етапом циклу обробки облікової інформації є збір первісної інформації щодо кожної господарської операції, що має вплив на підприємство. Дана економічна інформація збирається постійно протягом усього облікового періоду. У кожному випадку факт первинного спостереження має бути зафіксований на матеріальному носії, що знаходить своє відображення в первинних документах, які містять всі необхідні дані щодо здійсненої операції.

Первинні документи повинні містити всю інформацію, що стосується об'єктів обліку, а саме, дані про їх надходження і вибуття, місцезнаходже-

ння, стан збереження, амортизацію, переоцінку, зменшення (відновлення) корисності. При цьому, якісні характеристики інформації, що міститься в первинних документах, повинні відповідати вимогам та потребам усіх користувачів: як внутрішніх (управління підприємства), так і зовнішніх (власників, аудиторів та інших користувачів).

Первинні документи є письмовим свідоцтвом, що фіксують та підтверджують господарські операції. Вони повинні складатися у момент проведення кожної господарської операції, а якщо це неможливо, то безпосередньо після її завершення. Типові форми первинних документів затверджуються наказами Міністерства статистики України, а спеціалізовані форми – іншими Міністерствами та відомствами України.

Первинні документи є підставою для записів у реєстрах бухгалтерського обліку та відображення фактів здійснення господарських операцій у фінансовому та податковому обліку. Кожна типова форма використовується відповідно до здійснюваних господарських операцій. Необхідно відзначити, що форми первинних документів щодо основних засобів були затверджені ще до реформування бухгалтерського обліку на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. В сучасних умовах господарювання підприємства деякі реквізити зазначених форм не використовують, а деякі необхідні реквізити в них відсутні. Підприємства повинні самостійно здійснювати модифікацію типових форм первинного обліку до потреб управління.

В результаті первинного спостереження кожний господарський факт одержує характеристики стану, зміни стану та довідкові дані. На етапі вторинного спостереження дані, отримані в результаті первинного спостереження аналізуються, систематизуються, групуються та узагальнюються.

Перш за все здійснюється аналіз з метою визначення економічних наслідків кожної господарської операції відповідно до фундаментальної облікової моделі (АКТИВИ = ЗОБОВ'ЯЗАННЯ + ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ) та рівності (ДЕБЕТ = КРЕДИТ). Після аналізу кожної операції дані заносяться в журнал та на відповідні рахунки, які узагальнюються в головній книзі.

Так, для узагальнення інформації про наявність та рух основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів та зносу необоротних активів, а також для відображення капітальних і фінансових інвестицій призначений Журнал 4, який ведеться за кредитом рахунків 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 35. У графах 3, 4 і 5 розділу I цього Журналу відображаються вибуття відповідно основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів внаслідок їх продажу, безоплатної передачі, неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від їх використання або невідповідності критеріям визнання активом, а також сума оцінок, яка відображається за кредитом відповідних рахунків бухгалтерського обліку необоротних активів. У графі 6 розділу I Журналу відображається су-

ма нарахованої амортизації та сума збільшення зносу необоротних активів внаслідок їх дооцінки та зменшення їх корисності.

Відомість 4.1 ведеться за дебетом рахунку 15 і призначена для аналітичного обліку капітальних інвестицій в розрізі витрат капітального характеру (будівельні, монтажні, проектні роботи, вартість придбаного устаткування, що потребує і не потребує монтажу, затрати на придбання (виготовлення, спорудження) інших необоротних матеріальних (спеціальних інструментів, інвентарної тари, тимчасових нетитульних споруд, предметів прокату, бібліотечних фондів) і нематеріальних активів (фінансова оренда), а також з поділом інвестицій у капітальне будівництво, що виконані підрядним і господарським способом [4].

Головна книга використовується для узагальнення даних журналів, взаємної перевірки правильності записів за окремими рахунками і складання фінансової звітності. До Головної книги заносяться із журналів підсумки оборотів з кредиту рахунків.

На етапі третинного спостереження складається звітність, яка є доказом стану господарства та результативності його роботи. Відповідно до чинного законодавства, звітність включає баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал та примітки до звітів.

Метою складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої та не упередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства. Користувачами фінансової звітності є різні суспільні верстви, які мають різні інформаційні потреби.

Так, інвестори зацікавлені у високих прибутках, здатності підприємства виплачувати дивіденди. Держава зацікавлена у високих прибутках, своєчасності та повноті сплати податків. Адміністрація підприємства, з одного боку, зацікавлена у високому прибутку, адже це дозволяє отримувати додаткову заробітну плату, з іншого боку, високий прибуток вимагає платити великі податки, що вилучає обігові кошти. Працівники підприємства зацікавлені у стабільності та прибутковості підприємства, збереженні робочих місць, високій оплаті праці, пенсійному забезпеченні. Банки – у своєчасності повернення позики та отримання відсотків. Постачальники та кредитори – у своєчасності оплати рахунків. Замовники – у можливості отримати необхідні товари і послуги.

Тому інформація, яка надається у фінансових звітах, повинна бути дохідлива і розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації. Фінансова звітність має містити тільки доречну інформацію, бути достовірною та надавати можливість користувачам порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди і фінансову звітність різних підприємств [5, с. 77].

3. Принципи складання та подання фінансової звітності

Бухгалтерський облік і фінансова звітність ґрунтуються на певних принципах та концепціях. А. Глен

Велш, Г. Деніел Шорт основоположні концепції бухгалтерського обліку поділяють на п'ять категорій – умовності, принципи, обмеження, елементи фінансової звітності, детальні процедури і практика бухгалтерського обліку:

1. Умовності бухгалтерського обліку:
 - умовність окремого підприємства;
 - умовність безперервності;
 - умовність одиниці виміру;
 - умовність облікового періоду;
2. Принципи бухгалтерського обліку:
 - принцип собівартості;
 - принцип доходів;
 - принцип погодженості;
 - принцип повного розкриття інформації.
3. Елементи фінансової звітності.
4. Детальні процедури та практика бухгалтерського обліку [2, с.146-149].

Розглянемо кожну концепцію з урахуванням діяльності підприємств.

Чотири умовності в переважній більшості засновані на тому господарському оточенні, в якому функціонує бухгалтерський облік. Вони відображають рамки бухгалтерського обліку і ті очікування, які встановлюють визначені ліміти звітування облікової інформації.

Умовність окремого підприємства означає, що кожне підприємство розглядається як юридична особа, яка відокремлена від власників, у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства. Операції власників не є операціями підприємства.

Згідно з принципом умовності безперервності, оцінка активів і зобов'язань підприємства здійснюється за умови, що його діяльність триватиме надалі. Припускається, що для цілей бухгалтерського обліку підприємство має невизначений строк життя.

Концепція умовності одиниці виміру полягає в тому, що вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій одиниці – гривні.

Умовність облікового періоду визнає можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності. Проте цикл обробки облікової інформації та складання фінансової звітності охоплює один повний звітний рік.

Принципи бухгалтерського обліку забезпечують виміром, фазами реєстрації та звітування цикл обробки облікової інформації та вказують на концептуальні напрямки застосування основоположної облікової моделі:

АКТИВИ = ЗОБОВ'ЯЗАННЯ + КАПІТАЛ.

В основі даної облікової моделі лежить принцип двоїстості. Як зазначає В. Сопко, у даній системі обліку стан (статика) будь-якого господарського формування на ринку подається за натурально-речовою характеристикою ресурсів у вартості і має назву „Актив” та за характеристикою права

власності особи на актив і має назву „Пасив”. Цей принцип двоїстості і подання господарства як сукупності має у всьому світі єдине тлумачення, як визначення майна (що може бути запропоновано на обмін) „Активу” у різних формах – засобах праці, предметах праці і грошах (або цінних паперах тощо) – з одного боку, та як визначення права власності особи на це майно – „Пасиву”, з іншого [3, с. 52].

Принцип собівартості визначає концептуальну основу для виміру активів, зобов'язань та власного капіталу підприємства та констатує, що для визначення всіх елементів фінансової звітності використовується грошовий еквівалент. Відповідно до даного принципу, собівартість вимірюється як сплачені гроші плюс поточна ціна всіх негрошових операцій.

Принципи реалізації та погодженості пов'язані з моделлю Звіту про фінансові результати. Сутність даних принципів полягає в тому, що для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження і сплати грошових коштів.

Згідно з принципом погодженості, витрати, пов'язані з використанням активів співставляються з отриманими доходами у кожному звітному періоді. Так, основні засоби засоби забезпечують економічні вигоди протягом декількох звітних періодів, тому витрати відображаються у Звіті про фінансові результати на основі систематичного та раціонального їх розподілу протягом тих звітних періодів, коли надходять відповідні економічні вигоди, а саме у вигляді амортизації. Крім того, підприємства здійснюють поліпшення основних засобів, які розподіляються протягом строку корисного використання.

Фінансова звітність підприємства має розкривати всі події та їх наслідки, які відбуваються на підприємстві протягом звітного періоду. Принцип повного розкриття інформації вимагає завершеності фінансової звітності та приміток до фінансової звітності, які її доповнюють. Бухгалтерський облік на підприємстві має будуватися таким чином, щоб розкрити у примітках до фінансової звітності інформацію щодо об'єктів обліку, яка наведена у відповідних П(С)БО.

Обмеження бухгалтерського обліку необхідні для скорочення обсягу звітування облікової інформації без зменшення її цінності для користувачів, які приймають рішення. Такими обмеженнями є суттєвість, вартість зиску та консерватизм.

Суттєвістю є характеристики облікової інформації, які визначають її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності. Кількісною ознакою суттєвості є поріг суттєвості – абсолютна або відносна величина [95].

Статті і суми, які мають невелике значення, в обов'язковому порядку мають враховуватися. Але

такі статті не обов'язково мають звітуватися, якщо вони не впливають на обґрунтовані рішення. Так, за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку відсутнє таке поняття, як „малоцінні та швидкозношувані предмети”, оскільки МСБО не застосовуються до несуттєвих статей. Рішення щодо суттєвості таких об'єктів приймається на рівні підприємства.

Згідно з П(С)БО 1 „Загальні вимоги до фінансової звітності” суттєвість інформації встановлюється відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та керівництвом підприємства [5, с.76, 77]. В листі Міністерства фінансів України від 29.07.2003 року №04230-108 „Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності” надано методичні рекомендації керівництву підприємств по застосуванню суттєвості щодо окремих об'єктів обліку у випадку, якщо інше не передбачено відповідними П(С)БО [6].

Так, для визначення суттєвості окремих об'єктів обліку, що належать до активів, за орієнтовний поріг суттєвості приймається величина у 5% від підсумку всіх активів.

Порогом суттєвості з метою відображення переоцінки або зменшення корисності основних засобів може прийматися величина, що дорівнює 1% чистого прибутку (збитку) підприємства, або величина, що дорівнює 10-відсотковому відхиленню залишкової вартості об'єктів обліку від їх справедливої вартості.

Для визначення подібних об'єктів основних засобів різниця між справедливою вартістю об'єктів обміну не повинна перевищувати 10%.

Згідно з концепцією обмеження вартості-зиску, вигода від облікової інформації для осіб, які приймають рішення, має бути вищою, ніж вартість забезпечення такою інформацією.

У відповідності до концепції обмеження консерватизму, особливу увагу необхідно приділяти уникненню переоцінки активів і доходів та недооцінки зобов'язань і витрат. Тому переоцінку основних засобів необхідно проводити досить регулярно для того, щоб залишкова вартість основних засобів суттєво не відрізнялася від їх справедливої вартості на дату балансу. Частота переоцінок залежатиме від коливань справедливої вартості об'єктів основних засобів, що переоцінюються.

Принципи бухгалтерського обліку безпосередньо пов'язані з оцінкою активів і зобов'язань. Так, основні засоби переносять свою вартість на виготовлений продукт у процесі своєї експлуатації по мірі зносу. Тому необхідно розглядати оцінку основних засобів при їх придбанні, оцінку основних засо-

бів у процесі їх експлуатації та оцінку основних засобів при їх вибутті.

Відповідність оцінки основних засобів при придбанні принципу собівартості забезпечується шляхом застосування первісної вартості основних засобів.

4. Висновки

Принципи бухгалтерського обліку є важливою основою складання та подання фінансової звітності. Адже вірне їх застосування є важливим фундаментом, на якому будується якість інформації, що оприлюднюється для користувачів. Інформація, яка надається у фінансових звітах, повинна бути дохідлива і розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації. Дотримання зазначених принципів дозволить підтримати довіру користувачів до фінансової звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мних Є. Концепція побудови комп'ютерної інформаційної системи обліку діяльності корпорацій / Є. Мних, О. Брадул // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 4. – С. 41–45.
2. Велш Глен А. Основи фінансового обліку / А. Велш Глен, Г. Шорт Деніел ; [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач]. – К. : Основи, 1999. – 943 с.
3. Сопко В. В. Бухгалтерський облік : Основи теорії та концептуальні засади побудови : навч.-метод. посіб. / В. В. Сопко, О. В. Сопко. – К. : Знання України, 2003. – 231 с.
4. Наказ Міністерства фінансів України “Про затвердження методичних рекомендацій по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку” : [наказ № 356 від 29.12.2000 р.]. Доступ з довідково-правової системи ЛІГА : ЗАКОН ПРЕМІУМ 8.1.1 „Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», ТОВ «ЛІГА ЗАКОН”, 2008.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.09.1999 р. № 87 // Бухгалтерія. Збірник систематизованого законодавства. – 2007. – № 1. – С.76–78.
6. Лист Міністерства фінансів України „Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності” : [лист №04230-108 від 29.07.03 р.]. Доступ з довідково-правової системи ЛІГА : ЗАКОН ПРЕМІУМ 8.1.1 „Інформаційно-аналітичний центр „ЛІГА”, ТОВ „ЛІГА ЗАКОН”, 2008.